

разбаўляюць воцат з простаю вадой. Цыбулі не шкадуйце чым яе будзе больш тым смачнейшы будзе шашлык. Некаторыя гурманы для надзвычайнага паху дабаўляюць ажгон, або індыйскі кмен. Пры жаданні можна пакласці свежую зеляніну. Пакіньце мяса з прыправамі не на гадзіну ці дзве, а на двое-трое сутак, каб духмяны сок ператварыў будучы шашлык у шэдэўр, пасля якога, як кажуць, пальчыкі абліжаш (*Паводле А. Камароўскага*).

Выпішыце складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак, расстаўляючы, дзе трэба, знакі прыпынку.

- Растлумачце напісанне выдзеленых слоў.
 - Назавіце прыслоўе і прыметнік, ужытыя ў форме вышэйшай ступені параўнання.
- Раскрыйце значэнні слоў *пікнік, шашлык, мангал, гурман*. Карыстаючыся слоўнікамі, высветліце іх паходжанне.

198. Выканайце інтэрактыўнае заданне «Знакі прыпынку паміж часткамі складаных сказаў з рознымі відамі сувязі».

Практ.
197–1

Практ.
197–2

§ 15. Знакі прыпынку ў канструкцыях з чужой мовай

199. Прачытайце. Якім спосабам перададзена чужая мова? Назавіце іншы спосаб перадачы чужой мовы. Пабудуйце схемы канструкцый з простаю мовай, выкарыстоўваючы літары **П (п)** для абазначэння простаю мовай, **А (а)** — для абазначэння слоў аўтара.

§ 14–1

§ 0–15

I. 1. Сястра глянула на Галіну Адамаўну. Той хацелася крыкнуць: «Не трэба! Не выходзь!» (*І. Шамякін*). 2. «Чаму і завошта?» — пыталася яна [Сцепаніда] ў сябе, не знаходзячы, аднак, адказу, і думкі яе ішлі далей, у глыб перажытага (*В. Быкаў*). 3. «Мама, купі мне гэтую кніжку!» — амаль патрабуе малая (*В. Шніп*). 4. «Дарога, вандроўка — самае лепшае лякарства ад усякіх напасцей», — зазначае сам сабе Лабановіч і сам сабе ціха ўсміхаецца (*Я. Колас*). 5. «Стой, брат! — прыпыніў я самога сябе. — Аглух ты сёння, ці што?» (*Я. Брыль*). 6. «Я рад, пан Савіч, што вы разумееце, — узрадаваўся Грот. — Не, мы не жорсткія. Мы мяккія і добрыя» (*І. Шамякін*). 7. «Бывай жа, родная засень і родная хата, — думае ён, — і ты, маці, не глядзі так трывожна ўслед» (*М. Стральцоў*).

II. 1. Аляксандр падаў руку:

— Добры дзень!

2. — Мама, дзе наш тата?— запытала Слава (*К. Чорны*).

3. — Так, так... — смяецца Валя і радасна махае рукою (*В. Сурпунчук*).

4. — Гэта забабоны, — махнуў рукою Косця (*У. Гніламедаў*).

5. — Куды ж вы так спяшаецеся? — сказала Вольга Сцяпанаўна. — Жонкі вас чакаюць ці дзеці плачуць? (*Я. Колас*).

6. — Бачыце, які прыгожы сёння дзень! — ухваляючы ранішняя сонейка, добры настрой і добрую дзяўчыну, гаварыў хлопец. — І білет вы купілі, пэўна, шчаслівы! (*І. Тулупава*).

7. — Гэта мой апошні тут вечар, — казалася сама сабе Ядвіся. — І я не ўбачу яго! (*Я. Колас*).

8. — І цяпер, дзядуля, там, за Нёманам, у пушчы, — зазначыў хлопец, — лясы напоўнены птушыным і звярыным жыццём... (*М. Бусько*).

Чым адрозніваецца афармленне канструкцый з простаю мовай пад лічбай I і пад лічбай II?

Сфармулюйце правілы пунктуацыйнага афармлення канструкцый з простаю мовай.

Простая мова на пісьме перадаецца **лінейным** (у радок) або **нелінейным** (каскадным) спосабам.

У канструкцыях з простаю мовай знакі прыпынку ставяцца ў залежнасці ад спосабу перадачы і месца слоў аўтара, якія ўводзяць простую мову.

● Калі простая мова запісваецца ў радок, то яна бярэцца ў двукоссе: *Званы Хатыні, мямарыял у Брэсцкай крэпасці-героі нагадваюць жывым людзям: «Людзі! Помніце! Не дапушчыце новай бойні!»* (У. Ліпскі).

У двукоссе бярэцца нявыказаная простая мова, пры якой у складзе слоў аўтара ёсць дзеяслоў **думаць (падумаць)** або іншыя словы, спалучэнні слоў і сказы са значэннем думкі, разважання і да т. п.: *Нерухомы чалавек усё глядзеў на Алеся і ацэньваў: «Да чаго падобны на прадзеда, на Акіма...»* (У. Караткевіч).

● Перад простаю мовай, якая пачынаецца з абзаца, ставіцца працяжнік:

Матулін ганак рыпка скажа:

— Дома! (М. Мятліцкі).

● Калі словы аўтара стаяць перад простаю мовай, то пасля іх ставіцца двукроп’е: *І гавару я: «Слова, ты гучы! І хай маўчаць гарматы і мячы!»* (А. Вярцінскі).

Ганна памарудзіла трохі, потым спытала:

— *Ну, а як вы, цётка Матруна?* (І. Чыгрынаў).

● Калі словы аўтара ідуць за простаю мовай, то ў адпаведнасці з інтанацыяй у канцы простаю мовы ставіцца пыталынік, клічнік, шматкроп’е або коска (на месцы кропкі), а пасля іх — працяжнік. Словы аўтара пішуцца з малою літары:

— *Вярніся, неслух!* — *пачуў ён дзедзю загад, але і не падумаў спыніцца* (І. Мележ).

«*Самота мая незямная...*» — *не першы так раз я кажу...* (В. Шніп).

— *Ідуць, — шапнуў стары* (Я. Брыль).

● Калі словы аўтара перарываюць простую мову, падзяляючы яе на дзве часткі, то перад словамі аўтара ў залежнасці ад інтанацыі першай часткі простаю мовы ставіцца пыталынік, клічнік, шматкроп’е або коска, затым — працяжнік, а пасля слоў аўтара — кропка і працяжнік (калі першая частка простаю мовы з’яўляецца закончаным сказам) або коска і працяжнік (калі першая частка простаю мовы не з’яўляецца закончаным сказам): «*Што мы стаім? — схамянулася Каця. — Ехаць трэба*» (В. Хомчанка).

— *Ну то заходзьце, — сказала бабуля, сустракаючы нас у двары ля парога, — заходзьце ў хату, разам і павячэраем* (Л. Валасюк).

● Калі ў словах аўтара ўжываюцца два дзеясловы са значэннем маўлення, адзін з якіх адносіцца да першай часткі простаю мовы, а другі — да другой, то пасля слоў аўтара ставіцца двукроп’е і працяжнік: «*Ведаеш, мама, каго я прывяла? — весела сказала дачка і таемна прашаптала: — Гэта той самы госць, якога мы ўсе калісьці ратавалі ад немцаў*» (Я. Маўр).

— *Тут усе свае, заводскія, — заспакоіў ён [Ваня] мяне і амаль загадаў: — Расказвай, што здарылася!* (М. Горцаў).

● Калі ў складзе слоў аўтара, што стаяць перад простаю мовай, адсутнічаюць дзеясловы са значэннем маўлення, думкі або блізкія да іх па значэнні, то ў канцы слоў аўтара ставіцца кропка:

Маці дазволіла яму паехаць у горад, у госці да цёткі Алены. «Няхай сын сходзіць у музей, у цырк, паглядзіць, што новага ў сталіцы» (П. Кавалёў).

Бабуля навесіла кош на плот, вымыла рукі ў вядры, што стаяла каля калодзежа, паглядзела на неба.

— *Моцная, відаць, будзе навальніца, з грымотамі і градам* (М. Дубоўскі).

● З абзацнага водступу ставіцца працяжнік перад кожнай рэплікай пры афармленні простае мовы ў форме дыялогу:

— *Як там Алесь? — спытай дзед.*

— *Падняўся ўжо ад грушы на сцежку. Ідзе сюды, — змрочна сказаў Павал* (У. Караткевіч).

● Калі некалькі рэплік запісваюцца ў радок без указання, каму яны належаць, то паміж імі ставіцца працяжнік і кожная з іх бярэцца ў двукоссе: «*Што ты гаворыш, сыноч? Хто нам яе [хату] пабудуе?*» — «*Я пабудую*» (Л. Екель).

200. Прачытайце вершы, вызначце іх асноўную думку. Раствлумачце пастаноўку знакаў прыпынку ў канструкцыях з простае мовай. Складзіце схемы канструкцый з простае мовай.

Я помню, як ты юны, закаханы
Мне прызначаў над Прыпяццю спатканне.
Казаў: «Што будзе з намі — невядома,
Я ад'язджаю^Ф з бацькавага дому,
Давай пасадзім дрэўцы для ўспаміну,
Я пасаджу дубок, а ты — рабіну».
Паехаў ты, і пасля бур-навалаў
Рабінка маладзенькая завяла.^{сн}
Дубок трывожна пахіліў галінкі,
Нібы пытаўся: «Што з табой, дзяўчынка?»
Рабіначку на досвітку крамяным
Дубок паіў расой, а я — слязамі.
Гарнуў дубочак любую да сэрца,
І на світанні акрыяла дрэўца.
Рабіначка закрасавала ўранні,
Каб век не гасла, каб жыло каханне...
Ты — мужны дуб, а я — твая рабіна,
Шумім лісцём у згодзе лебядзінай.

Г. Дашкевіч.

Паглядамі сустрэліся на хвілю:
«Ну як жыццё?» — «Змагаемся паціху...»
Зноў — хто куды. Нат не пагаварылі.
Адно руку паціснулі на ўздыху.

«Бывай, бывай!..» — «Мо ўсё ж — да пабачэння?..»
Дасць Бог, яшчэ звядуць нас пуцявіны
І мы з табой папросім прабачэння
За несустрэч балючыя хвіліны.

М. Шабовіч.

201. Запішыце ў адпаведнасці з пунктуацыйнымі нормамі народныя выслоўі пра надвор'е, прыроду.

1. Авёс кажа Кінь мяне ў грязь, то будзеш князь. 2. Восень кажа Ураджу а вясна кажа Яшчэ пагляджу. 3. Мароз казаў І ў маі тры дні маю. 4. Піліпаўскі лёд кажа Хоць трашчу, але не пушчу. 5. Юрый сказаў Жыта ўраджу а Мікола Пачакай, пагляджу.

202. Прачытайце тэкст, вызначце яго асноўную думку. Чаму ручнік называюць дарогай у неба? Што вы ведаеце пра сімваліку ўзораў ручніка? У якіх абрадах беларусаў і з якой мэтай выкарыстоўваецца ручнік? Спішыце тэкст, расстаўляючы прапушчаныя знакі прыпынку, і растлумачце іх пастаноўку.

Дарога ў неба

Неглюбскія ручнікі ўсё роўна што слуцкія паясы. З адной толькі розніцай: апошнія захаваліся фрагментарна*, першыя — ва ўсёй красе наіўнай даўніны.

Еду ў Ветку з надзеяй на знакамiты музей. На шырокай лесвіцы музея мяне сустракае Ларыса Раманава, вядучы навуковы супрацоўнік^{сн}, і зазначае

У Неглюбцы гавораць што ручнік — гэта дарога ў неба. Варта толькі паглядзець на арнамент. Знатакі сцвярджаюць што ў ім зашыфравана мова зносін з вышэйшымі сіламі.

На «музейным» аўтамабілі слізгочам па ўезджанай снежнай дарозе ў аграгарадок Неглюбку.

Ручнікі, вытканыя па мясцовых традыцыях, напоўнены арнаментальнымі знакамі самым старажытным з якіх некалькі тысяч гадоў маё спадарожніца Ларыса Раманава дастае з сумкі старажытнае палатно якое вязе «расшыфроўваць» у Неглюбку Як бяровенне было

асноўным будаўнічым матэрыялам хаты так і ручнікі з'яўляліся своеасаблівым будаўнічым матэрыялам унутранай прасторы хаты і духоўнай прасторы сям'і.

Сапраўдных майстрых захавальніц вясковага рамяства ў Неглюбцы яшчэ можна адшукаць. Соф'я Астапенка сустракае нас ля варот.

Праходзьце. Кросны яшчэ не ставіла. Але сяду з дня на дзень. Душа просіць шчыра прызнаецца яна.

А ў пакоі погляд адразу гіпнатызуе сапраўднае чырвоны кут з іконай прыбранай ручнікамі. І сярод іх неглюбскі з тысячы адрозніш.

З маці яго ткалі, калі мне гадоў 12 было. Выцвіў трошкі берагу.

Ахвотна нам выкладвае сваё багацце дзецям і ўнукам наткала.

Я ўжо мала чаго памятаю з матчыных слоў якія знакі ды аб чым хавае пад хустку сівыя пасмы гэта ўжо пажылая жанчына Але без абраза і ручнікоў дом для мяне безабаронны атрымліваецца пусты. А ручнік дзетка жывы гэта ж дарога да неба і вяртанне з яго (*Паводле В. Дралюк*).

203. Прачытайце тэкст. Падбярыце заглавак у адпаведнасці з асноўнай думкай.

Праз пэўны час на бераг выйшлі юныя вандроўнікі. Хлопцы пазадзіралі галовы, разглядаючы дрэвы ў лесе. Нізкая таполя, на якой уладкавалася адзінокая варона, іх не зацікавіла, куды больш усхвалявалі іх вершаліны елак і соснаў. Першым агучыў сваю трывогу Віктар

У мяне благое прадчуванне.

У мяне таксама прамовіў Мірон.

Вы пра што ўстрывожылася Юлька.

Здаецца, мы высадзіліся на *востраве* змрочна сказаў Віктар.

З чаго ты ўзяў ускіпела сястра.

Прыгледзься да старых хвой указаў на дрэвы Мірон З поўначы іх кроны пакрыты мохам. А з паўднёвага боку — чыстыя.

Для Юлькі ўсе дрэвы ў лесе былі аднолькавыя.

І што гэта азначае паціснула яна плячыма.

Што мы апісалі круг.

Ты ўпэўнены гатова была расплакацца Юлька.

Дрэвы не падманваюць. Калі мы выйшлі з месца начлегу, мох рос на хвоях з паўднёвага боку. А цяпер — з паўночнага.

Значыць, мы вернемся туды, дзе начавалі жажнулася Юлька.

Але паныла сказаў Мірон.

Не хачу туды вяртацца заверашчала Юлька Мне там не падабаецца! Прыдумайце што-небудзь!

Сонца мінула зеніт. Сціх вечер, і ад балота хмарай падняліся камары, якія закружыліся над галовамі падлеткаў, палезлі ў нос, у вочы, у валасы. Юныя падарожнікі наламалі галінак з кустоў і, адмахваючыся імі, таропка пабрылі па беразе.

З поўначы нас аддзяляе ад вёскі разліў Прыпяці *ўголас* разважаў Віктар З поўдня — балота. Мусіць, трэба высветліць: можна яго *прайсці* або не? Што ты думаеш на гэты конт, Мірон? Што рабіць? (*Паводле Я. Конева*).

Як вы думаеце, што адказаў Мірон?

Запішыце канструкцыі з простаю мовай у адпаведнасці з пунктуацыйнымі нормамі.

- Раствлумачце напісанне выдзеленых слоў.

Раскрыйце значэнне слова *зеніт*.

204. Прачытайце тэкст. Перакладзіце яго на беларускую мову.

Важнейший ориентир

В безоблачную погоду *сориентироваться* на местности поможет *солнце*. Ровно в полдень оно указывает направление точно на юг в любом месяце года. До этого времени солнце находится в юго-восточном секторе небосвода, а после — в юго-западном. В день осеннего равноденствия солнце восходит на востоке точно в 7 часов, а заходит на западе в 19 часов. В 10 часов оно указывает направление на юго-восток, а в 16 находится в юго-западном секторе небосвода (*По А. Русаленко*).

- Раствлумачце напісанне выдзеленых слоў у перакладзе на беларускую мову.

Выкарыстоўваючы матэрыялы гэтага і папярэдняга практыкаванняў, дадатковую літаратуру, падрыхтуйце паведамленне пра арыенціры на мясцовасці.

205. Прачытайце. Аформіце канструкцыі з простаю мовай у адпаведнасці з пунктуацыйнымі нормамі лінейным спосабам.

1. Сынаў адказ быў заўсёдным і лаканічным / Неяк пражыву! (*Ю. Зарэцкая*). 2. Дзік! / міжволі падумалася хлопцу / Хутчэй за ўсё, дзік! (*Г. Аўласенка*). 3. Не пашчасціла сёння. Так бывае. Але надзея ёсць, а без яе не варта на раку выбірацца / разважаў рыбак

(М. Бусько). 4. Ну нашто табе / скажуць мне гэтак / у чужое жытло заглядаць? (М. Кулеш). 5. Усім патрэбна ўвага. І бярозе таксама / падумалася жанчыне (У. Цішуроў). 6. Раскажыце цікавае пра партызан / папрасіла дзяўчына. 7. А цяпер я думаю / Як жа добра і правільна, нават бездакорна ўсё склалася. Якое яно мудрае, жыццё... (Т. Шымко). 8. Старажытны мудрэц павучае / Што заўсёды ў руху, тое вечнае (У. Лінскі). 9. Напэўна, нядаўна маланка пацэліла, падпаліла / падумаў Базыль (А. Якімовіч).

206. Прачытайце тэкст. Дайце яму заглавак у адпаведнасці з асноўнай думкай. Аформіце канструкцыі з простай мовай згодна з пунктуацыйнымі нормама лінейным спосабам.

Паснедаць Сцяпану Ануфрыевічу, як меркаваў, не ўдалося. Толькі ён пераступіў парог хаты, як мілагучна заспяваў «Паланэз Агінскага» мабільнік. Хто б там мог быць Сцяпан Ануфрыевіч не без хвалявання паднёс да вуха тэлефон. Павіталіся. Ты дзе, сынку Амаль дома я баця. Тры кіламетры якіх не даехаў да цябе. Слізка, машыну занесла, і я ўляцеў у кювет. Але ты не хвалюйся, усё добра. І са мной, і з машынай. Снег свежы, мяккі. Толькі выбрацца сам не магу... Сеў моцна. Схадзі, баця, папрасі Віцю Бародкіна, хай выцягне сваім «Беларусам». Адным словам, ты мяне зразумеў. Чакаю А чаго ты надумаўся так рана, ды ў такое надвор'е Снегу ж намяло — свету белага не бачна. Неслух ты, Ануфрый! Чаго-чаго? Ды за табой жа еду.

Сцяпан Ануфрыевіч адарваў мабільнік ад вуха, прабурчэў сам сабе За мной ён едзе. Ну, і што ты яму, сыну, скажаш? Даў жа адварот паварот, а ён, бачце, усё роўна, сваю лінію гне. Баіцца, што замерзну я тут адзін... Я ж і кажу: неслух... (Паводле В. Ткачова).

Чаму Сцяпан Ануфрыевіч называе сына неслухам?

Раскрыйце значэнні слоў *паланэз*, *кювет*.

Карыстаючыся дадатковай літаратурай, падрыхтуйце паведамленне пра Міхала Клеафаса Агінскага.

207. Прачытайце. Аформіце канструкцыі з простай мовай у адпаведнасці з пунктуацыйнымі нормама нелінейным спосабам.

1. Больш нічога не гавары, хопіць... / папрасіла я (Г. Васілеўская).
2. Ведаю я Маню Праневіч, але вучуся на іншым факультэце / прамовіла дзяўчына і дадала / Гэта толькі на кафедры могуць сказаць, у якой аўдыторыі яна цяпер (Р. Баравікова).
3. Надыходзіць зіма... / прамовіў юнак, звяртаючыся немаведама да каго / Чарговы год пады-

ходзіць да лагічнага завяршэння (С. Мацін). 4. Аліна павярнулася да Тані / Таня, ты запамніла адрас, па якім адвозіла чамадан (А. Беланожка). 5. Лаўрэн Ігнатавіч / спытала незнаёмка / Я са школы мастацтваў. Мы паўгадзіны назад размаўлялі па тэлефоне (І. Карэнда). 6. Я таксама рады / запэўніў Забаронак / Надзвычай рады. І за сябе, і за вас (І. Клімянкоў). 7. Што за віна / папытаўся Сярожа (В. Гардзей). 8. Заплакала маці. Ён абняў яе за плечы / Мама, не плач... Я ўсё зразумеў... (Д. Пятровіч). 9. Ах, якое сёння неба зорнае / усклікнуў Валодзя (Л. Левановіч). 10. Ах, час, час / задуменна вымавіла я, калі разглядала свае дзіцячыя рэчы / Як павольна ты цягнешся ў дзяцінстве і хутка ляціш у дарослым жыцці (Т. Дземідовіч). 11. Ноччу будзе мароз / запэўніў Сяргей Сталетнік, выйшаўшы разам з усімі (У. Гніламедаў). 12. Яшчэ пяць хвілін — і паварочваем назад / умольна зірнула на брата Юля і крыкнула / Бачу наперадзе лес (Я. Коней).

208. Прачытайце тэкст. Прозвішчы яшчэ якіх беларускіх спартсменаў занесены ў Кнігу рэкордаў Гінеса? Запішыце дыялог, дапісваючы словы аўтара і расстаўляючы знакі прыпынку.

Аднойчы беларускі фехтавальшчык, алімпійскі чэмпіён і прызёр, дзесяціразовы чэмпіён свету Аляксандр Раманькоў папрасіў прадаўшчыцу кнігарні даць яму паглядзець Кнігу рэкордаў Гінеса. Але атрымаў адмову

Кнігу трэба распячатваць яна ж упакавана ў плёнку

Там напісана пра мяне

Так я і паверыла

Сапраўды

Добра. Але калі вас там не акажацца вы купіце кнігу

На тым і вырашылі. Упакоўку дарагога выдання распячаталі. І якое ж было здзіўленне прадаўшчыцы, калі са старонкі кнігі на яе глядзеў гэты самы дзіўны пакупнік... (А. Ванковіч).

209. Пабудуйце паводле прапанаваных схем канструкцыі з простаай мовай на тэму «Нечаканая сустрэча».

1. «П?» — а. 2. «П, — а, — п». 3. А: «П!» 4. «П! — а: — П».

Выкарыстоўваючы канструкцыі з простаай мовай, напішыце сачыненне-апавяданне на адну з тэм: «Экскурсія ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі», «Экскурсія ў Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь» і да т. п.

§ 15–1

